

ДІЕСЛІВНА МОРФОЛОГІЗАЦІЯ ПРИСЛІВНИКІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

У студії докладно досліджено специфіку морфологізації предикативних прислівників. Вивчено дериваційний прислівниковий потенціал дієслівних морфологічних утворень відповідно до особливостей їхньої семантики. Схарактеризовано базові синтаксичні структури як критерій диференціації відприслівникових дієслівних морфологічних дериватів й однозвучних із ними відприкметникових дієслів. Проаналізовано похідні слова з подвійною мотивацією, виявлено їхній зв'язок із предикативними прислівниками та морфологічно вербалізованими прикметниками, зацентовано на особливому вияві похідності – одноособовій похідності, за якої досліджувані деривати, не виражаючи особових протиставлень, указують лише на третю особу однини. Досліджено синтетичні засоби морфологізації предикативних прислівників. З огляду на особливості семантики і структури предикативних прислівників, здатних до морфологізованих змін, та обмежений потенціал дериваційних суфіксів – синтетичних експлікаторів дієслівної морфологізації – доведено, що морфологізація синтаксично вербалізованих прислівників в українській мові спорадична та непослідовна. Окреслено функції відприслівникових дієслівних дериватів у формально-синтаксичній і семантико-синтаксичній реченнєвій структурі з простеженням симетрії/асиметрії її компонентів. Схарактеризовано валентний ресурс відприслівникових дієслів.

Ключові слова: прислівник, предикативний прислівник, дієслово, вербалізація, деривація, суфікс, валентність.

Постановка проблеми. Морфологізація предикативних прислівників як морфологічний ступінь відприслівникової вербалізації до сьогодні ще не була предметом спеціальної лінгвістичної студії. Для з'ясування відомостей про специфіку переходу прислівників у морфологічну сферу дієслова важливо зацентувати увагу на дериваційному прислівниковому ресурсі дієслівних морфологізованих утворень, схарактеризувати словотворчі засоби – експлікатори морфологізації предикативних прислівників, виявити роль відприслівникових дієслівних морфологізованих дериватів у формальній і семантичній структурі речення тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Студії, пов'язані з переходами в системі частин мови, у сучасному мовознавстві викликають особливе зацікавлення. Принципово новий підхід до вивчення частиномовних переходів запропонувала в лінгвоукраїністиці К. Г. Городенська [1, с. 152–212]. Він ґрунтувався на здатності чотирьох основних частин мови: дієслів, іменників, прикметників і прислівників – виражати свою первинну синтаксичну функцію та водночас набувати синтаксичних функцій інших лексико-граматичних класів слів, що є для них вторинними. На означення переходів у системі частин мови, зумовлених синтаксичним чинником, дослідниця вживає термін «синтаксична деривація» і вирізняє чотири її типи: субстантивну, дієслівну, ад'єктивну та адвербіальну, кожен із яких набуває синтаксичного і морфологічного вияву. Вивчаючи морфологізацію частиномовних переходів у дієслово, К. Г. Городенська постулює: «У повному вияві дієслівної морфологізації зазнають лише деякі лексико-граматичні групи вербалізованих іменників та прикметників» [2, с. 55]. В авторитетній праці з теоретичної морфології української мови також зацентовано увагу на тому, що перехід прислівників у дієслово «характеризується наявністю тільки синтаксичного ступеня переходу», який репрезентовано аналітичним способом [3, с. 293]. Вагомий внесок у розбудову

міжчастиномовної транспозиції з акцентуванням на засадах функційно-категорійної граматики І. Р. Вихованця зробили А. Ю. Габай, Н. М. Костусяк, С. В. Соколова та ін., проте їхні напрацювання не розв'язали проблему морфологізації синтаксично вербалізованих прислівників. Здатність частини предикативних прислівників до повних морфологізованих змін зумовила потребу їхнього докладнішого аналізу на широкому фактичному матеріалі сучасної української літературної мови.

Мета нашої студії полягає в цілісному, системному дослідженні відприслівникової морфологічної вербалізації на тлі сучасної української літературної мови. Заявлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) з'ясувати семантику предикативних прислівників, здатних до дієслівної морфологізації; 2) виявити й проаналізувати дієслівні утворення з подвійною мотивацією; 3) схарактеризувати словотворчі афікси – експлікатори морфологізації синтаксично вербалізованих прислівників; 4) окреслити роль відприслівникових дієслів на тлі формально-синтаксичної та семантико-синтаксичної реченнєвої побудови; 5) простежити симетрію / асиметрію компонентів – складників формально- і семантико-синтаксичної структури.

Виклад основного матеріалу. Дієслівна морфологізація властива передусім тим прислівниковим компонентам, що заступають первинну формально-синтаксичну позицію співвідносного з присудком головного члена односкладних речень. Морфологізованих перетворень зазнають звичайно предикативні прислівники на позначення стану навколишнього середовища: *світло – світліти, темно – темніти, тепло – тепліти, холодно – холодніти* (розм.), *ясно – ясніти* і под., напр.: *На заході темніє; ...ясніло все більше й більше* (Ю. Яновський); *Хмариться і холодніє* (М. Ірчан). Паралельно з компонентами на позначення звичайного ступеня вияву ознаки морфологічної відприслівникової вербалізації зазнають також їхні компаративи (ступеньовані відповідники), пор.: *Надворі стає тепло → Надворі тепліє і Надворі стає тепліше → Надворі теплішає*.

Від цих відприслівникових дієслівних дериватів потрібно відрізняти однозвучні з ними слова, що виникли внаслідок морфологізації синтаксично вербалізованих прикметників і трапляються у двоскладних реченнєвих структурах, пор.: *Поле за горою, аж до самого лісу також біліло* (Н. Гуменюк) ← *Поле за горою, аж до самого лісу також ставало білим; ...вже небо на сході ясніло* (І. Нечуй-Левицький) ← *Вже небо на сході ставало ясним*.

Для частини дієслівних утворень характерна подвійна мотивація. Відразу зауважимо, що вона не має стосунку до дієслівних морфологічних дериватів на позначення станів навколишнього середовища, а властива звичайно морфологізованим дієсловам, що виражають стани просторових реалій: а) за рівнем освітлення: *світліти, темніти, ясніти* та ін.; б) за кольоровою гамою: *біліти, зеленіти, червоніти* і т. ін.; в) за сприйняттям органами чуття: *тепліти, холодніти* тощо; г) за рівнем наповнення загалом: *пустіти, порожніти* і под. З одного боку, аналізовані слова перебувають у зв'язках похідності з предикативними прислівниками, пор.: *Пустіє і в коморі, і на дворі* (І. Нечуй-Левицький) ← *Пусто і в коморі, і на дворі; Порожніє в хаті* (І. Нечуй-Левицький) ← *Порожньо в хаті*. З іншого боку, відприслівникові морфологічні утворення співвідносні з морфологічно вербалізованими прикметниками, пор.: *Пустіє і в коморі, і на дворі* (І. Нечуй-Левицький) ← *Пустіє і комора, і двір; Порожніє в хаті* (І. Нечуй-Левицький) ← *Порожніє хата*. Ці транспозиційні перетворення ілюструють особливий вияв похідності – одноособову похідність, за якої аналізовані дієслова не виражають особових протиставлень, а вказують лише на третю особу однини. Подвійна семантико-граматична єдність характерна також для іменникових компонентів у місцевому відмінку, які внаслідок транспозиційних перетворень набувають локативно-суб'єктної семантики.

Деякі відприслівникові дієслівні утворення зазнали глибших семантичних зрушень. Зокрема, відприслівникові дієслівні лексеми *світліти, світлішати, ясніти, яснішати, тепліти, теплішати* і под., крім стану навколишнього середовища, позначають також

психічні стани людини. За таких умов вони зафіксовані переважно в переносному значенні, напр.: *...чогось на душі яснїє* (С. Васильченко); *Антосьові все холодноїло та й холодноїло в душі* (А. Свидницький); *Ользі теплішало на серці...* (П. Дорошко); *На серці у Бачури яснїшало...* (М. Чабанівський). Такі семантичні перетворення можна диференціювати лише в контексті, вони свідчать про не чітко виражену перехідність від морфологізованої до семантичної стадії перетворень.

Здатність до морфологізації виявляють також деякі прислівники й одиниці, співвідносні з прислівниками та іменниковими відмінковими формами, предикативна позиція яких зумовила втрату зв'язку з парадигмою відмінювання. Морфологізовані дієслова *жалкувати*, *шкодувати* та ін. – виразники емоційного стану людини, її психічних переживань тощо – постали від прислівників або співвідносних із прислівниковими компонентами одиниць і перебувають на периферії відприслівникових морфологічних утворень, напр.: *Ігор <...> жалкує, що туман та ожеледь перешкодили прибути взимку на Хорол* (В. Малик); *Я за ними [поляками] не шкодую* (Н. Гуменюк).

Периферію відприслівникових морфологічних утворень також поповнюють морфологізовані дієслова на зразок *задкувати*, *рачкувати* (розм.) і под., напр.: *І справді, з печі задкувало хлоп'я, світячи крізь подрані полотняні штанці синюватим тілом* (В. Речмедін); *Треба уперед йти, а не назад рачкувати!* (Панас Мирний). Характерно, що відприслівникове дієслово *задкувати* у своєму основному значенні марковане в сучасних українських словниках як фамільярне слово. Крім первинного значення «іти, лізти, посуватися задом наперед» та його відтінків «іти, пересуватися, простувати назад, а не вперед», «відступати в бою на війні», воно також має вторинні значення «перен. фам. Відмовлятися від своїх думок, слів, намірів, обіцянок», «рідко. Іти ззаду, вслід за ким-небудь» (Словник української мови), напр.: *Болгарія: Парламент задкує, народ вимагає відставки* («Євроньюз», 2013); *Іде султан; за ним наші задкують небоги* («Словарь української мови»). Наявність вторинних значень засвідчує глибші семантичні зрушення, які кваліфікуємо як зміни семантичного порядку в межах морфологічного ступеня переходу прислівників у дієслівну сферу.

Дієслова із семантикою стану, що виникли внаслідок морфологізації синтаксично вербалізованих прислівників, не мають власного словотворчого ресурсу. У дієслівній морфологізації прислівників використано ті самі афіксальні засоби (суфікси *-і-* та *-а-*), що й у морфологізації синтаксично вербалізованих прикметників, пор.: *Вода стає теплою* → *Вода тепліє* і *В кімнаті стає тепло* → *В кімнаті тепліє*; *Вода стає теплішою* → *Вода теплішає* і *В кімнаті стає тепліше* → *В кімнаті теплішає*.

За допомогою словотворчого суфікса *-ува-* утворені дієслова від твірних прислівникових основ: *жалко* – *жалкувати*, *шкода* – *шкодувати* та ін., пор.: *Так тій молодшій дуже батька жалко* і *Так та молодша дуже за батьком жалкує* (Усна народна творчість); *Левкові шкода було старого священика* (Н. Гуменюк) і *Левко шкодував старого священика*. Аналізовані дієслова відрізняються від синтаксично вербалізованих прислівників зміщенням станової семантики в бік вираження процесуальності, а також формально-граматичною репрезентацією дієслівних граматичних категорій, що мають синтетичний вияв.

Дієслова *задкувати*, *рачкувати* (розм.) та ін. постали від дієслівно-прислівникових сполук *іти задки*, *пересуватися рачки* внаслідок редукції дієслівних компонентів і заміни їх дієслівним суфіксом *-ува-*, що приєднався до прислівникових коренів. За таких умов прислівники формують кореневі морфеми похідних дієслів, акцентуючи увагу на вираженні ознаки дії, а суфіксальні дієслівні морфеми спеціалізовані на вираженні дії, напр.: *...пхалися наперед ті, хто ще перед тим огинався, задкував, не поспішав з козами на торг...* (П. Загребельний); [Дмитро] *<...> припадав до снігу обличчям, відсапувався і рачкував далі* (А. Хорунжий).

У семантично елементарних простих реченневих побудовах відприслівникові морфологізовані дієслова спеціалізовані на вживанні в ролі дієслівних предикатів станової

семантики. Дієслова на зразок *темніти*, *тепліти*, *світліти*, *темнішати*, *теплішати* та ін., виражаючи стани природи або психічні стани людини, поповнюють семантичний клас предикатів стану: *Надворі холодне*; *На сході світлішало* (З. Тулуб); *У лісі темніє* (М. Вінграновський); *Світліє на душі від спілкування* («Вільне життя плюс», 2010). На їхнє означення у традиційній граматиці вживають термін «безособові дієслова», проте така назва «неадекватно відбиває семантико-граматичну природу цих дієслівних одиниць. Адже вони мають стосунок до граматичної особи і виділяються на основі і семантичних, і формальних відмінностей. Указана група дієслів стосується третьої особи однини, а тому такі дієслова варто кваліфікувати як одноособові, а не безособові дієслова» [4, с. 105].

Зазначені відприслівникові морфологічні утворення структурують звичайно два типи реченневих конструкцій – однокомпонентні та двокомпонентні. До складу двокомпонентних структур паралельно з дієслівним предикатом стану входить зумовлений його валентним потенціалом суб'єктний актант, морфологічно експлікований місцевим відмінком, напр.: *У хаті темніє*; *...світлішає в кімнаті...* (Вал. Шевчук).

Аналізуючи місцевий суб'єктний, дослідники найчастіше вказують на його синкретичний характер, проте їхні думки не збігаються щодо семантичної домінанти зазначеної відмінкової форми. На думку одних науковців, семантика синтаксичної позиції суб'єкта для цього елемента основна, тому його кваліфікують як суб'єктно-локативний компонент [5, Т. 2, с. 155–156]. На переконання інших, функція суб'єкта для нього не основна, а вторинна, тому цей компонент витлумачують як локативно-суб'єктний [6, с. 10–11]. Лексичне наповнення цих елементів обмежено переважно назвами частин простору та приміщень: *...пустіє в коморі, і на дворі...* (І. Нечуй-Левицький); *Гомін, а за ним і музики стихають, на майдані пустіє* (С. Васильченко). Засоби лексичної експлікації поповнюють також номінації природних просторових реалій на зразок: *поле*, *ліс*, *луки*, *левада*, *вигін* і под., напр.: *У лісі темніє* (М. Вінграновський); *На вигоні зеленіє*. Ці компоненти в місцевому відмінку корелюють із суб'єктним називним двоскладної реченневої структури, пор.: *На дворі пустіло і Двір* <...> *пустів* (М. Коцюбинський); *На вулицях порожніє і [Вулиці]* <...> *порожніють...* (Ю. Яновський); *...на сході* <...> *рожевіло* (Ю. Смолич) і *Схід рожевів*. Зону локативно-суб'єктної семантики іноді поповнюють родовий, знахідний та орудний приєменникові відмінки: *Навколо тебе темно...* (→ *темніє*) (У. Самчук); *Крізь вікна – чорно* (→ *чорніє*) (Є. Маланюк); *...світлішає над гаєм...* (М. Стельмах).

Приєменниково-відмінкові форми місцевого відмінка також заступають морфологізовані прислівники просторової семантики, які, проте, не можна трансформувати в суб'єктні компоненти двоскладної реченневої структури: *О, які були великі зорі, Як синіло* <...> *навкруги!* (М. Рильський); *Надворі тепліло*; *Нема нічого: скрізь біліє* (Т. Шевченко). Локативні семантичні нашарування в суб'єктних синтаксемах, на переконання І. Р. Вихованця, сигналізують про «семантико-синтаксичну неелементарність речень із цими синтаксемами або, принаймні, про перехідні реченнєві конструкції між елементарними і неелементарними простими реченнями» [7, с. 100].

Давальний відмінок як спеціалізований морфологічний засіб вираження прислівникового суб'єкта стану в суб'єктну зону дієслівного предиката станової семантики потрапляє лише зрідка. Він зазвичай зумовлений валентним потенціалом відприслівникових дієслівних морфологічних дериватів на позначення емоційно-психічних станів людей і належить до лівобічних облігаторних компонентів: *Мені легшає в неволі, Як я їх [вірші] складаю* (Т. Шевченко); *Йому [Артурові] ставало гірше....* (→ *гіршало*) (О. Іваненко). Про те, що давальному властива ознака пасивності, дослідники наголошували неодноразово. Зокрема, О. О. Шахматов, аналізуючи давальний у безособових конструкціях, постулює: «Носій стану, виражений давальним, – особа пасивна, дієслівна ознака, що спрямовується до неї, не досягає її» [8, с. 29]. На подібні міркування натрапляємо й у працях М. Я. Плющ: «У безособовому реченні суб'єкт ніби відсунений на задній план, на ньому не фіксується увага, тобто характеризується як особа, якій приписується певний стан» [9, с. 51]. На нашу думку, давальний суб'єкта стану

позбавлений притаманної предикативному зв'язкові та називному відмінкові форми координації. Семантико-синтаксичну функцію суб'єкта стану заступає у формально-синтаксичній структурі давальний відмінок у позиції придієслівного другорядного члена речення, що засвідчує порушення кореляції між семантико-синтаксичною функцією і формою її вираження.

Відприслівникові морфологізовані дієслова на позначення емоційно-психічних станів людей у семантико-синтаксичній позиції суб'єкта також можуть передбачати іменникові компоненти в місцевому відмінку: *...важчає на душі чоловіка* (М. Стельмах); **[На серці]** <...> *теплішає* (У. Самчук); *Коли бачу цього метра* [Романа Іваничука] – *на душі світліє* («Високий замок», 2004). Іноді у сферу суб'єктності потрапляють описові конструкції, що становлять поєднання двох відмінків – безприйменникового давального або його синонімічного варіанта родового прийменникового з місцевим: *Ведмедеві в очах темніє* (Усна народна творчість); *Ользі теплішало на серці* ... (П. Дорошко); *...у нього <...> темніє в очах...* (Ю. Андрухович); *Аж в очах нам <...> і зеленіє, і червоніє, і біліє, і синіє...* (Марко Вовчок). Конструкції такого зразка містять два суб'єкти, один із яких первинний, представлений давальним безприйменниковим або родовим прийменниковим відмінками, інший – вторинний, експлікований місцевим відмінком.

В однокомпонентних структурах зосереджено всю увагу на стані довкілля, тому актант у функції суб'єкта має імпліцитне вираження, а експліцитно представлений лише предикат – виразник всеохопного стану: *...холодніє* (М. Ірчан); *...накурено так, що аж синіє* (Панас Мирний); *Темніє; Світлішає*. На переконання Л. Теньєра, предикати, що не вимагають актантів, необхідно вважати безвалентними і відрізняти від одно-, дво- і тривалентних предикатних компонентів [10, с. 121–122]. Іншої думки дотримується І. Р. Вихованець, який розглядає предикати такого зразка як синтаксичні варіанти одновалентних дієслів. На переконання вченого, відсутність формально вираженого суб'єкта стану при аналізованих предикатах «можна пояснити, очевидно, тим, що вони передають особливі зміни всеохоплюючого характеру. Ці стани поширюються на все середовище, а не на який-небудь конкретний предмет у ньому» [7, с. 43].

Відприслівникові дієслова на зразок *жалкувати, шкодувати* та ін., що виражають емоційний стан людини, її психічні переживання тощо, зазвичай структурують елементарні прості речення трикомпонентної будови. Тому в типових виявах валентну рамку цих предикатів поширює два залежних облігаторних актанти: лівобічний суб'єктний та правобічний об'єктний: **[Старий]** *не жалкував* <...> *Тимофія*... (М. Стельмах); **[Брати]** <...> *не шкодували життя*... (П. Загребельний). Засобом морфологічної експлікації актанта в семантико-синтаксичній функції суб'єкта слугує називний відмінок – не типова для суб'єкта стану форма вираження. Такий суб'єктний називний охоплює вузькі шари іменникової лексики, здебільшого назви осіб: *Сироватка* <...> *шкодував, що причвалав сюди* (Ю. Мушкетик); **[Орлянченко]** <...> *шкодував, що Миколи Баглая не буде при цьому*... (О. Гончар). Знахідний безприйменниковий об'єкта має певну продуктивність при аналізованих предикатах стану, що передбачають спрямування стану на істот або предмети, напр.: *Юхим* <...> *шкодував коня* (Іван Ле); *Матір шкодувала сина*. Роль морфологічних варіантів об'єктного компонента виконують також знахідний та орудний прийменникові відмінки: *Киліяна* <...> *шкодувала за свої слова* (Ю. Мушкетик); *Хлопець не жалкував за тими непрочитаними книжками*... (Вал. Шевчук). У семантико-синтаксичній функції об'єкта зафіксований також родовий безприйменниковий за умови, якщо двовалентний предикат стану містить заперечення: *Володько не шкодував своїх сил* (У. Самчук); *Тітка не шкодувала видатків на уроки музики, книжки* (Р. Горак). Іноді родовий також трапляється в реченнєвих структурах із подвійними запереченнями, напр.: *...Герцен* <...> *не шкодував ані часу, ані ласки*... (О. Іваненко). Характерно, що такий родовий виник унаслідок трансформації стверджувальної конструкції в заперечну і пов'язаний зі знахідним – центральним відмінком об'єкта.

Відприслівникові дієслівні морфологічні утворення із семантикою дії на зразок *задкувати, рачкувати* і под., утворені від дієслівно-прислівникових сполук, як і вихідні предикати дії, належать до чотиривалентних дієслівних предикатів дії, які реалізують свій валентний ресурс через один лівобічний суб'єктний компонент агентивної семантики та три правобічних локативних динамічних компоненти. Останні окреслюють напрямок – кінцевий та вихідний пункти руху – і шлях руху: *Дитина рачкує з кімнати на вулицю через коридор; ...з печі задкувало хлоп'я...* (В. Речмедін). Семантико-синтаксичні позиції іменникових локативних синтаксем часто заступають прислівники із семантикою місця, для яких типовим є поєднання з аналізованими предикатами, напр.: [Дмитро] <...> *припадав до снігу обличчям, відсапувався і рачкував далі* (А. Хорунжий); *...інші рачкували назад...* (Ю. Мушкетик). Аналізовані відприслівникові дієслівні морфологічні транспозити можуть передавати не конкретні, а узагальнені дії осіб, що зумовлює абсолютизацію дієслівної семантики й дає змогу трактувати їх як «слова абсолютивного (автосемантичного) значення (закритої семантики) із самодостатнім смислом» [11, с. 177–178], що обмежені лише предикативним зв'язком: *...дитина рачкує* (П. Чубинський); *...кінь <...> задкує* (О. Гончар). За таких умов указані предикати необхідно вважати одновалентними, оскільки вони «своїм внутрішнім потенціалом не відкривають обов'язкових правобічних позицій для заповнення їх словами-конкретизаторами з об'єктним або обставинним значенням» [12, с. 42], а вимагають лише лівобічного суб'єктного актанта в називному відмінку на позначення істот.

Відприслівниковим дієсловом, дериваційною базою яких стали двовалентні ступеньовані відприслівникові дієслівні утворення, властивий одновалентний актантний потенціал, пор.: *В кімнаті стає тепліше, ніж надворі, В кімнаті стає тепліше і В кімнаті теплішає*. Аналізовані слова станової семантики, як і більшість одиниць цього дієслівного підкласу, виявляють здатність до поєднання лише з актантом у семантико-синтаксичній позиції суб'єкта.

Висновки. Отже, докладніший аналіз усієї сукупності похідних дієслівних утворень дав змогу констатувати: здатність до морфологізації вибірково виявляють також деякі предикативні прислівники. На відміну від прикметників та іменників, дієслівна морфологізація прислівників відбувається спорадично й непослідовно. Це зумовлено особливостями їхньої семантики та обмеженим потенціалом дериваційних суфіксів, здатних граматично оформити морфологізацію предикативної прислівникової позиції. У семантико-синтаксичній структурі простого речення відприслівникові дієслова заступають позицію предиката, що корелює з формально-синтаксичною функцією простого дієслівного присудка.

Список використаної літератури

1. Городенська К. Г. Явища синтаксичної деривації / К. Г. Городенська // І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. Семантико-синтаксична структура речення. – К.: Наук. думка, 1983. – С. 152–212.
2. Городенська К. Г. Морфологізація транспозиційних переходів / К. Г. Городенська // Теоретичні проблеми граматики. – Донецьк: Дон ДУ, 1995. – С. 51–61.
3. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: Академ. грамика укр. мови / [І. Вихованець, К. Городенська]; за ред. чл.-кор. НАН України Івана Вихованця. – К.: Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
4. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті: [монографія] / І. Р. Вихованець. – К.: Наук. думка, 1988. – 256 с.
5. Русская грамматика: в 2 т. / [гл. ред. Н. Ю. Шведова]. – М.: Наука, 1980. – Т. 2: Синтаксис. – 709 с.
6. Евтеева М. А. Предложно-падежные формы субстантива с совмещенным (локально-субъектным) значением в составе простого предложения: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01. «Русский язык» / М. А. Евтеева. – Ростов-на-Дону, 1980. – 16 с.
7. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови: [монографія] / І. Р. Вихованець. – К.: Наук. думка, 1992. – 222 с.
8. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка / А. А. Шахматов; [вступ. ст. Е. В. Клобуков; ред. и коммент. Е. С. Истомина]. – [3-е изд.]. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 624 с.

9. Плющ М. Я. Словоформа в семантично елементарному та ускладненому реченні / М. Я. Плющ. – К. : Вид-во Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2011. – 362 с.
10. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Люсьен Теньер ; [пер. с фр. И. М. Богуславского и др.]. – М. : Прогресс, 1988. – 654 с.
11. Загнітко А. П. Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. – 992 с.
12. Іваницька Н. Б. Автосемантизм дієслова і семантико-синтаксична структура речення / Н. Б. Іваницька // Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія : [зб. наук. пр.]. – Вінниця : ВДПУ, 2003. – Вип. 5. – С. 41–46.

References

1. Horodenska, K. H., Vyhovanets, I. R., Rusanivskyi, V. M. (1983). The phenomena of syntactic derivation. *Semantyko-syntaktychna struktura rechennya (Semantic-syntactic structure of sentences)*. Kyiv : Nauk. Dumka, 152–212 (in Ukr.)
2. Horodenska, K. H. (1995). Morphologization of transpositional transitions. *Teoretychni problemy hramatyky (Theoretical problems of grammar)*. Donetsk : DonDU, 51–61 (in Ukr.)
3. Vyhovanets, I. R. (2004). *Theoretical morphology of Ukrainian language: academic Ukrainian grammar*. Kyiv : Pulsary (in Ukr.)
4. Vyhovanets, I. R. (1988). *Parts of speech in semantic and grammatical aspect: monograph*. Kyiv : Naukova dumka (in Ukr.)
5. Shvedova, N. Yu. (1980). *Russian Grammar: in 2 vol.* Moscow: Nauka, 2nd vol.: Syntax (in Russ.)
6. Yevtieieva, M. A. (1980). *Prepositional-case forms of substantives with a combined (locally-subject) meaning as part of a simple sentence: thesis abstract on competition of a scientific degree of candidate of philological sciences*. Rostov-on-Don (in Russ.)
7. Vyhovanets, I. R. (1992). *Essays on functional syntax of Ukrainian language: monograph*. Kyiv : Naukova dumka (in Ukr.)
8. Shahmatov, A. A. (2001). *Syntax of Russian language* (3rd ed.). Moscow : Editorial URSS (in Russ.)
9. Pliushch, M. Ya. (2011). *Word forms in elementary and semantically complicated sentence*. Kyiv : Vyd. Nats. ped. un-tu im. M. P. Drhomanova (in Ukr.)
10. Ten'yer, L. (1988). *Fundamentals of structural syntax*. Moscow : Prohress (in Russ.)
11. Zahnitko, A. P. (2011). *Theoretical grammar of modern Ukrainian language. Morphology. Syntax*. Donetsk : TOV «VKF «BAO» (in Ukr.)
12. Ivanytska, N. B. (2003). *Autosemantization of the verb and semantic-syntactic structure of sentences*. Scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after M. Kotsiubynskyi. Vinnytsia : VDPU, 5, 41–46 (in Ukr.)

MELNYK Iryna Anatoliivna,

Doctor of Philological Sciences, Docent, Professor at the Department of Ukrainian language Lesia Ukrainka Eastern National University

e-mail: ira_melnyk_@ukr.net

VERBAL MORPHOLOGIZATION OF ADVERBS IN MODERN LITERARY UKRAINIAN LANGUAGE

Abstract. Introduction. It is important to focus on the derivational potential of adverbial verbs in order to find out the statement about the transition peculiarities of adverbs into the morphological sphere of verb; it is necessary to describe derivation means such as explicators of morphologization predicate adverbs, to discover the role of adverbial verbs in formal and semantic structure of sentences, etc.

Purpose. The main purpose of our research is the entire, system study of verbal morphologization of adverbs on the back of modern Ukrainian language.

Methods. Descriptive method; structural method provided by methods of distributive, transformation and component analysis.

Results. The derivational potential of adverbial verbs was studied according to their semantic features. Basic syntactic structures as the criteria for differentiation of adverbial verbs and conformable with them adjectival verbs were characterized. Derived words with double motivation were analyzed, their connection with predicative adverbs and morphologically verbalized adjectives was revealed, the special manifestation of derivation, individual derivation, was emphasized. Synthetic agents of predicate adverbs' morphologization were studied. Functions of adverbial verbs in formal-syntactic and semantic-syntactic sentence structure tracing the symmetry / asymmetry of its components were defined. Valency resource of adverbial verbs was characterized.

Originality. *Semantic and structure features of predicate adverbs capable morphological change were investigated; derivation suffixes – synthetic means of morphologization were analyzed; basic syntactic structures - differentiation criterion of adverbial verbs and conformable with them adjectival verbs were represented, derivative verbs with double motivation were studied and their connection with predicative adverbs and morphologically verbalized adjectives was established.*

Conclusions. *Only some predicative adverbs selectively show the ability to morphologization. In contrast to adjectives and nouns, verbal morphologization of adverbs occurs sporadically and inconsistently. This is caused by the peculiarities of their semantics and limited potential of derivative suffixes that can grammatically fill the morphologization of predicative adverbial position. Adverbial verbs come into position of predicate that correlates with formal-syntactic function of simple verbal predicate in semantic-syntactic structure of simple sentence.*

Keys words: *adverb; predicative adverb; verb; verbalization; derivation; suffix; valency.*

Надійшла до редакції 10.12.16

Прийнято до друку 12.01.17

УДК 811.161.2'367

ЛОНСЬКА Людмила Іванівна,
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри українського мовознавства і
прикладної лінгвістики Черкаського
національного університету імені
Богдана Хмельницького
e-mail: L.Lonska@mail.ru

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КВАЛІТАТИВНОСТІ У ДВОСКЛАДНОМУ БУТТЄВОМУ РЕЧЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті зроблено спробу лінгвістичного аналізу функціонально-семантичної категорії квалітативності у двоскладному буттєвому реченні. Досліджено синтаксичні засоби її реалізації, зокрема з'ясовано, що чільне місце у формуванні семантичної структури буттєвого речення посідають предикат існування та локативний із додатковими якісними характеристиками, реалізовані дієсловами з якісними семами. Установлено, що важливим компонентом є атрибутивний поширювач, виражений переважно якісними прикметниками різнопланової семантики, зрідка – відносними прикметниками, дієприкметниками, вказівними займенниками. Проаналізовано засоби вираження квалітативного поширювача, репрезентованого обставиною способу дії з такою морфологічною реалізацією: прислівники (якісно-означальні, способу дії, порівняльно-уподібнювальні, поодинокий випадок – мети), іменники в орудному відмінку, фразеологічні сполучення, один із компонентів якого вжитий у формі орудного відмінка, порівняльні звороти.

Ключові слова: *буттєве речення, квалітативність, квалітатив, якість, синтаксичні засоби вираження, предикат буття, предикат існування, локативний предикат, атрибутивний поширювач, обставина способу дії, якісна сема.*

Постановка проблеми. Категорія квалітативності, або якості, є однією з фундаментальних мовних категорій, яка тісно взаємодіє з категорією буття. Вона має універсальний характер, оскільки існує в усіх моделях світу як параметр, необхідний для орієнтації людини в просторі та часі в процесі адаптації до природних та соціальних умов існування: для формування повсякденного досвіду індивіда [1]. Її досліджували представники різних шкіл і напрямів (логіки, філософи, культурологи). Методологічною основою розуміння якості кожною окремою наукою є їхнє філософське тлумачення. У різні періоди розвитку філософської думки проблема якості отримувала різноманітні